

УДК 373.21(045)

DOI 10.31651/2524-2660-2018-10-11-112-117

ШВИДКА Світлана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

У статті досліджується проблема розвитку мовленнєвої компетенції, що є основою підготовки дітей дошкільного віку до навчання грамоті. Автор звертає увагу на особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку та визначає основні критерії цього процесу. У статті проаналізовані сучасні методи навчання дітей грамоти, зокрема: глобальний метод (Г. Доман), методика раннього й інтенсивного навчання грамоти (М. Зайцев), технологія імовірнісної освіти (О. Лобок) – та визначені умови їх застосування.

Ключові слова: *підготовка дітей до навчання грамоти, мовленнєвий розвиток, мовленнєва компетенція, глобальний метод, методика раннього й інтенсивного навчання грамоті, технологія імовірнісної освіти.*

Постановка проблеми. Як і в будь який час, сьогодні суспільство потребує креативних, активних, всебічно розвинених особистостей. Адже саме вони творять державу. Для реалізації новітніх начал, започаткованих у нашій державі потрібні люди, які творчо мислять, здатні створювати культурні цінності, жити за законами культури, розвивати її. Тому формування освіченої, творчої особистості є одним з першочергових завдань реформування освіти в країні.

Мовленнєвий розвиток починається з перших років життя людини, тому важливо не пропустити той безцінний період, коли у дитини закладаються основи мислення і мовлення, коли вона відкрита до сприймання нового, коли її свідомість незашлакована зайвим і непотрібним, коли вона прагне до спілкування і засвоєння життєвих цінностей.

Мовлення людини є одним із головних показників її розвитку як особистості. Ось чому процес розвитку української державності має пов'язуватись із "найактивнішим, всеохоплюючим впровадженням рідної мови, що вимагає не тільки формування мовних умінь та навичок, а визначає стратегічне завдання виховання мовної особистості з властивими їй національно-культурними і світоглядними пріоритетами, особистості, яка свідомо і творчо опановує рідну мову з перших років життя" [1, с.3].

Питання вивчення рідної мови, розвитку мовленнєво грамотної особистості відображені у низці державних документів, постановках, програмах, а саме: Закони України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, „Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови”, "Базовий компонент дошкільної освіти" тощо.

Питання мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку представлені у працях А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій та ін. Навчання грамоті дітей в ігровій діяльності досліджували В. Захарченко, Б. Контаутене, Н. Савінова та ін. Особливості застосування сучасних методів мовленнєвого розвитку розкриті у працях О. Вознюк, І. Дичківської, Л. Меленець, О. Приліпко та ін.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі сучасних ефективних методів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку та визначенні психолого-педагогічних умов їх застосування.

Досягнення поставлених питань передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати поняття "підготовка до навчання грамоти", "мовлення", "мовленнєвий розвиток", "мовленнєва компетенція"; виявити особливості мовленнєвого розвитку старших дошкільників; означити мовленнєві компетенції дітей старшого дошкільного віку; охарактеризувати сучасні методи підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання грамоти; визначити психолого-педагогічні умови застосування означених методів.

Методологічною основою дослідження є розроблені в педагогіці, психології та психолінгвістиці положення про структуру мовленнєвої діяльності та її психофізіологічні механізми; психофізіологічні закономірності мовленнєвого онтогенезу; психолого-педагогічні концепції засвоєння знань, умінь та навичок дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння суті проблеми навчання дітей грамоти приведемо в приклад дослідження М. Васьуленко, який зазначає, що цей процес передбачає формування в учнів елементарних навичок читання і письма: "Оскільки українське письмо є звуко-буквеним, то засвоєння початкових навичок читання й письма полягає в умінні перекодовувати букви в позначувані ними звуки і, навпаки, перекодовувати звуки мовлення і їх комплекси – склади і слова – в умовні графічні знаки – букви (друковані або рукописні)" [2, с.125].

Таким чином, навчання грамоти – це оволодіння буквами – зоровими символами звуків, із яких складаються слова звукової мови. Щоб навчитися читати, дитина повинна навчитися чути і виділяти окремі звуки в слові, засвоїти графічне зображення звуків, називати букви, складати з них слова, читати їх.

Ці процеси протікають успішніше, якщо підготовку до навчання грамоти розпочинати у період дошкільного дитинства. Цей процес має певні особливості і своєрідні вимоги, які зазначені у програмах дошкільної освіти, зокрема у програмі розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкілля", а саме:

- в аспекті мовленнєвої компетентності дитина старшого дошкільного віку: чітко і правильно вимовляє всі звуки та звукосполучення у і фразах, згідно з нормами фонетики й орфоєпії; добирає слова, близькі за звучанням, слова на відповідні звуки; розрізняє і виділяє на слух голосні та приголосні (тверді та м'які) звуки; регулює силу голосу, користується розповідною, питальною та окличною інтонацією; правильно ставить наголос як у словах, так і у фразах та реченнях; вживає слова всіх частин мови; багатозначні, складні, узагальнювальні слова; слова, які означають абстрактні поняття, що характеризують взаємини між людьми; користується в мовленні образними виразами, порівняннями; добирає синоніми, антоніми, фразеологічні звороти; розуміє і правильно пояснює слова-омоніми, переносне значення слів; послуговується дієсловами недоконаного виду, порівняльними прикметниками; володіє словотворенням і словозміною; використовує у мовленні багато ввічливих слів і звертань; складає описові розповіді різного типу; легко переказує почуте, побачене; поділяє сюжетну картину на логічно завершені частини, придумує назву до частин; об'єднує кілька сюжетів в єдину розповідь (розповіді за серією картин, ілюстрацій, порівняльні розповіді); складає казки, загадки, розповіді про смішні випадки; дає розгорнуті відповіді на запитання з монологічними вставками; підтримує запропонований діалог відповідно до теми; будує стимульований діалог відповідно до ситуації (групове мовлення); володіє різними формами мовленнєвого етикету та культурою спілкування [3, с.216-222];

- в аспекті граматичної компетентності дитина старшого дошкільного віку: виокремлює слова та речення з потоку мовлення; розуміє, що слово позначає предмет, ознаку, дію; диференціює поняття "речення", "слово", "склад", "звук"; знає, що речення складається зі слів; визначає кількість слів у реченні, їх місце; складає речення самостійно та із запропонованим словом; графічно зображає речення та визначає кількість слів у реченні; ділить слова на склади та визначає їх кількість і порядок у слові; графічно зображує поділ слів на склади; правильно ставить наголос у слові та графічно зображує наголошений склад; аналізує запропоновані слова; розрізняє голосні, тверді та м'які приголосні звуки; вільно орієнтується у звуковій структурі слова; робить звуковий аналіз слова; добирає слова до запропонованих моделей [3, с.225].

- в аспекті готовності дитини цього періоду до письма вона: складає сюжетні зображення з пазлів, конструює, малює, аплікує, викладає предметні зображення з мозаїки, виготовляє різні вироби з метою розвитку окоміру, зміцнення п'ястка, м'язів пальців рук, кисті, координації рухів очей та передпліччя, кисті рук; знає, для чого потрібен зошит; виконує вправи зі штрихування зображень, проведення хвилястих, овальних, прямих, дугоподібних ліній; орієнтується на сторінці альбомного аркуша та зошита; розуміє поняття "між лініями", "під лінією", "лівий верхній кут", "правий верхній кут", "на лінії"; проводить безвідривні лінії в зошиті впродовж 0,5 хв; правильно тримає олівець під час виконання графічних вправ [3, с.226].

Як бачимо, у процесі підготовки дітей до навчання грамоті основна увага зосереджується на питаннях усного мовлення дошкільників, а також підготовки руки дитини до письма.

Аналізуючи сутнісні основи мовлення, П. Сигеда приводить такі варіанти визначення цього

поняття:

- це послідовність знакових одиниць спілкування у конкретному мовному матеріалі в їх комунікативному використанні;
- це конкретність, у якій реалізуються одиниці мови, мовні закономірності;
- це конкретне говоріння, що протікає в часі і одягнене в звукову (включаючи і внутрішнє проговорювання) або письмову форму;
- під "мовленням" розуміють як сам процес говоріння (мовленнєву діяльність), так і його результат (мовні твори, що фіксуються пам'яттю або письмом) [4, с.419].

Важливим завданням дошкільної освіти в аспекті нашого дослідження є мовленнєвий розвиток дітей. Питання розвитку досліджується багатьма ученими. Так, С. Сисоева зазначає, що розвиток можна представити як неперервний процес дискретних змін у її структурі, породжених впливами зовнішнього середовища та внутрішніми суперечностями, які, зокрема, виникають як відповідь на виклики суспільства [5, с.9]. У процесі мовленнєвого розвитку дитина набуває мовленнєвих компетенцій. Щодо визначення поняття "мовленнєва компетенція", скористаємося дослідженнями А. Богуш, яка зазначає, що це вміння адекватно і доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності

мовлення [6, с.]. На думку вченої, критеріями мовленнєвої компетенції є культура, правильність, адекватність, логічність, різноманітність, естетичність мовлення [7, с.261].

Як показують теоретичні розвідки та експериментальні дослідження рівень мовленнєвого розвитку дітей дошкільного, зокрема старшого дошкільного віку є недостатнім. Діагностика рівнів мовленнєвого розвитку за допомогою Гейдельберзького тесту (адаптованого К. Крутій) [8] показала, що у дітей старшого дошкільного віку переважає середній (30%), нижче за середній (20%) та низький (20%) рівні мовленнєвого розвитку. Це свідчить про необхідність пошуку ефективних шляхів оптимізації процесу підготовки дошкільників до навчання грамоти.

Сьогодні досить активно впроваджуються методики раннього розвитку, зокрема і мовленнєвого. Серед них:

- Глобальний метод, який полягає в тому, що дитину відразу вчать читати суцільними словами, минаючи вивчення літер. При цьому дитина вчиться диференціювати і запам'ятовувати слова і навіть короткі словосполучення, сприймаючи їх цілком, як цілісний образ, картинку, гештальт. Для кращого запам'ятовування слів та образів, які за ними стоять, картки зі словами прикріплюються вдома до різних предметів, а батьки постійно звертають на них увагу малюків. За таких умов кількість знайомих слів зростає, їх можна залучати до різних ігор та складати з них словосполучення та речення [9, с.47]. Прикладом такого методу є методика Г. Домана.

- Методика раннього й інтенсивного навчання грамоті (М. Зайцев) передбачає навчання дітей розрізняти склади. Відповідно до концепції М. Зайцева становлення мови і навчання читанню у дітей мають йти паралельно, підсилюючи одне одного. Означена методика полягає у наступному: кожен склад написаний на окремій грані кубика; кубики розрізняються за розміром і кольором і навіть по-різному звучать; букви на кубиках написані різним кольором: голосні - блакитним, приголосні - синім, твердий і м'який знак - зеленим; кубики із дзвінками буквами заповнені маленькими металевими предметами і дзвенять, кубики з глухими буквами заповнені маленькими дерев'яними предметами і глухо стукають, а "золоті" голосні кубики заповнені мідними монетами. Це допомагає дитині на слух асоціювати глухий або дзвінкий звуки від кубиків з відповідними звуками мови. Також голосні, приголосні, тверді, м'які, глухі, дзвінкі букви і звуки асоціюються з певним кольором, розміром, вагою кубиків. При цьому дитина не перевантажується запам'ятовуванням незрозумілих термінів. Разом з тим, збільшується число каналів сприйняття (зір, слух, дотик), за якими до дитини надходить інформація, в результаті чого підвищується ефективність запам'ятовування і навчання [10, с.85].

- Технологія імовірнісної освіти (О. Лобок) відповідає принципам педагогічної синергетики, оскільки зазначена технологія реалізує динамічно-хаотичні процеси, що мають імовірнісний характер. Суть цієї технології полягає в тому, що п'яти-шестирічні діти, що ще не вміють читати і писати, активно виробляють вербальну продукцію (слова і речення) у процесі навчально-ігрової діяльності [9, с.48]. Дітям пропонуються цілі слова і речення, зображені на дошці, які

сприймаються дітьми як суцільні знакові сполучення, без диференціації їх на окремі знакові елементи (букви). За таких умов діти навчаються виражати себе за допомогою письмових засобів. Відтак, абстрактно-логічний аспект комунікативної культури вивчається дітьми на основі цілісних знакових комплексів, що реалізує правопівкульову стратегію обробки інформації, яка є провідною у дітей цього віку. У цьому процесі реалізується синергійне поєднання абстрактно-логічного (знакового) й предметно-образного аспектів комунікації. З іншого боку, вербальна продукція дітей виявляється зануреною в ейдетичну ауру образів, які останні отримують лівопівкульову проекцію та реалізується у сфері абстрактно-логічного сприйняття дійсності [11].

Існують різні погляди щодо ефективності вищезначених підходів. Багато учених і практиків визначають проблеми, які можуть виникати при непрофесійному застосуванні інноваційних методів. Серед них А. Клименко виділяє наступні: 1) запізнення формування важливих і необхідних для даного віку елементарно-природних навичок (невміння зав'язувати шнурки, застібати гудзики, різати хліб тощо); 2) порушення особистісного розвитку (затримка формування природних для даного віку компонентів особистісної зрілості, поява певних особистісних і поведінкових девіацій (страхи, тривожність, нав'язливість тощо), надміру ранні й виражені соціальні страхи, часті захворювання, алергії, дизартрії, емоційні дисфункції тощо); 3) затримка формування навчальної мотивації, поява різноманітних невротичних реакцій, у т.ч. очевидних дидактогенічних виявів і ознак дезадаптації, здатних у разі відповідних соціальних підкріплень переростати в стійкі риси особистості й "вивчену безпорадність"[12, с.32]. На нашу думку, щоб не нанести шкоду дитині, важливо дотримуватися таких умов впровадження сучасних методів розвитку мовлення дітей дошкільного віку:

- індивідуальний підхід, що передбачає вивчення індивідуальних психо-фізіологічних особливостей дитини;

- диференційований підхід, що передбачає підбір і застосування для конкретної дитини відповідної методики;

- використання методів мовленнєвого розвитку через ігрову діяльність. Як відомо, важливою умовою застосування будь-яких методів навчання у дошкільному дитинстві є ігрова діяльність, оскільки гра виступає інструментом розв'язання суперечностей між характером мотивації, пізнавальною спрямованістю особистості дитини та об'єктивною необхідністю оволодіння новим знанням, між сприйняттям явищ й усвідомленням їх як наукових фактів, між знаннями, які вже є, і тими, що мають бути, між усвідомленням одиничного й загального, елементарного та систематичного [13, с.8].

Висновки. Отже, основою підготовки дитини дошкільного віку до навчання грамоти є мовленнєвий розвиток, рівень якого у сучасних дітей є недостатнім. У зв'язку з цим, використання сучасних інноваційних підходів може значно підвищити ефективність процесу мовленнєвого розвитку дошкільників. Щоб уникнути проблем, які впливають на природний розвиток дитини, необхідно дотримуватись конкретних вимог застосування того чи іншого методу: індивідуальний та диференційований підхід, поєднання методів навчання з ігровою діяльністю. Це значно підвищить ефективність навчання і сприятиме успішній підготовці дошкільників до навчання грамоти.

Перспективи подальших пошуків полягають у впровадженні та дослідженні ефективності застосування сучасних методів підготовки дітей дошкільного віку до навчання грамоти.

Список використаної літератури та джерел

1. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Гавриш. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2002. – 42 с.
2. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – Київ: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
3. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 264 с.
4. Сигеда П. І. Розмежування понять “мова” і “мовлення” у мовознавстві / П.І. Сигеда // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч.1. – С. 413–430.

5. Сисоєва С. Суспільство і особистість: гармонізація розвитку / С. Сисоєва // Рідна школа. – 2012. – № 12. – С. 8-12.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: Монографія / А. М. Богуш. – Київ.: Видавничий Дім “Слово”, 2004. – 376 с.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / А. М. Богуш, Н.В. Гавриш / За ред. А. М. Богуш. – Київ.: Вища школа, 2007. – 542 с
8. Крутій К. Гейдельберзький тест мовленнєвого розвитку (Heidelberger Sprachentwicklungs Test). – [Електронний реурс] // Сайт Катерини Крутій. – Режим доступу: <http://ukrdeti.com/glavnaya/>
9. Вознюк О. В. Нова парадигма розвитку мовлення та навчання читання дітей дошкільної та початкової ланок / О. В. Вознюк, Т. С. Гужанова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 4. – С. 46-50.
10. Меленець Л. І. Технології раннього навчання читання // Інноваційна практика в роботі вихователя ДНЗ. – Київ. – Шкільний світ, 2010. – С. 82-101.
11. Приліпко О. Ф. Синергетичний підхід до аналізу деяких освітніх систем / О. Ф. Приліпко // [Електронний ресурс] / Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – Вип. 44. – С. 228-234. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2013_44_41
12. Клименко А. А. Раннє навчання як психологічний чинник особистісного розвитку дитини / А. А. Клименко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2016. – Вип. 1. – С. 30-34.
13. Ноздрова О. П. Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності учнів 6 – 7-річного віку: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 13.00.09 – теорія навчання / О.П. Ноздрова. – Харків, 2008 – 21с.

References

1. Gavrysh N.V.,(2002) *Development of speech creation activities in pre-school children*. Published dissertation summary. Specialty13.00.02 Theory and teaching methods. Kyiv (in Ukr.)
2. Vashulenko M. (2011) *Methodology of teaching the Ukrainian language in elementary school: a methodological manual for students of higher educational institutions*. Kyiv: Litera LTD (in Ukr.)
3. *The Program for the Development of the Preschool Child «Ukrainian Preschool»* (2012). Ternopil': Mandrivets (in Ukr.)
4. Sygeda P.I. (2010) *Differentiation of the concepts of "language" and "speech" in linguistics*. Aktualni problem slovyanskoi filologiyi (*Actual problems of Slavic philology*), XXIII, 413-430 (in Ukr.)
5. Sysoyeva S. (2012.) *Society and personality: harmonization of development/ Ridna shkola (Native school)*, 12, 8-12 (in Ukr.).
6. Bogush A. (2004) *Language development of children from birth to 7 years: Monograph*. Kyiv: Vidavnichiy Dim "Slovo" (in Ukr.)
7. Bogush A. (2007) *Preschool linguodidactics: Theory and methodology of teaching children of the native language*. Kyiv: Vishcha shkola (in Ukr.)
8. Krutiy K. (2017) Gaelberg test of speech development (Heidelberger Sprachentwicklungs Test). Retrieved from <http://ukrdeti.com/glavnaya/> Krutiy K. (in Ukr.)
9. Voznyuk O.V., & Guzhanova T.S. (2016) *A new paradigm for speech development and reading instruction for preschool and elementary school children*. Visnik Zhitomirskogo

- derzhavnogo universitetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauki (*Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Pedagogical sciences.*), 4, 46-50. (in Ukr.)
10. Melenets L.I. (2010) *Early Learning Technology*. Reading Innovative practice in the work of the educator of preschool educational institution. Kyiv: Shkilniy svit (in Ukr.)
 11. Prylipko O. F. (2013) *Synergetic approach to the analysis of some educational systems*. Zbirnyk naukovykh prats Viyskovogo instytute Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka (*Collection of scientific works of the Military Institute of Kyiv National Taras Shevchenko University*), 44, 228-234 (in Ukr.)
 12. Klymenko A.A. (2016) *Early training as a psychological factor in the child's personal development*. Pedagogichniy proces: teoriya i praktika (*Pedagogical process: theory and practice*), 1, 30-34 (in Ukr.)
 13. Nozdrova O. (2008) *Use of didactic games in elementary classes*. Published dissertation summary. Specialty 13.00.09 Theory of learning. Kharkiv (in Ukr.)

Shvydka S. Modern methods of preparing children of the preschool age for the learning of literacy

Introduction. The author of the article considers the problem of speech development of children of preschool age. Because speech development is the basis for preparing preschoolers for the study of literacy. Based on analysis of recent research and publications, the author makes a conclusion about the relevance of this problem.

Purpose. The purpose of the article is to analyze modern effective methods of preparing preschoolers for the study of literacy.

Methods. In the study we used the following methods: analysis, synthesis, comparison, systematization and generalization of modern approaches to the development of speech of children of preschool age.

Results. Formation of an educated, creative personality is the main task of education in the country. Human speech is one of the main indicators of its development as a person. The period of pre-school childhood is an important stage in the development of human potential. This period is favorable for the formation and development of child speech. The development of broadcasting is an important precondition for preparing children of preschool age to study literacy. The author analyzes the concept of "speech", "speech development", "speech competence"; defines the peculiarities of the development of children's speech in the period of pre-school childhood. Therefore, it is necessary to use modern forms and methods for the development of child speech. Today the methods of early development of children's speech are relevant: global method, methodology of early and intensive literacy training, technology of probabilistic education.

Conclusion. The use of modern innovative approaches can greatly improve the efficiency of the speech development process of preschoolers. It is necessary to adhere to specific requirements: an individual and differentiated approach, a combination of methods of training with the game activity.

*Одержано редакцією 09.09.2018
Прийнято до публікації 16.09.2018*